

SZEMLE

A Wesselényiek földjén: Erdély és az Alföld peremén

A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század). Szerk. Hegyi Géza, W. Kovács András. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár 2012 (Erdélyi Tudományos Füzetek 277). 323 old.

2012 szeptemberében Kolozsváron nemzeti történeti konferenciát szerveztek a kötet címében jelölt témával. A kétnapos konferencián elhangzott tizenhét előadásból tíznek a szerkesztett változatát tartalmazza az Erdélyi Tudományos Füzetek 277. száma.

Szilágyság mint történelmi tájegység a középkorból ismert – miként a borítóra jó érzékkel kiválasztott 16. századi térképrészleten is látható. Szilágy nevet viselő közigazgatási egység ugyan csak 1876-tól létezik Szilágy vármegye néven, de a Szilágyság mint tájegység egyáltalán nem volt ismeretlen. Közigazgatásilag a középkorban még Középszolnok és Kraszna vármegyéhez tartozott a Szilágyság területe. (A történelmi Szilágyságon ma három megye osztozik.)

Az eredetileg nógrádi származású Wesselényi család 1584-ben, Báthory István fejedelemsége idején kapta adományként szilágysági birtokát, és ettől fogva a térség jelentős szereplőjének számít, levéltárai pedig meghatározó forrásai e vidék történetének. Innen is eredhet a kötet címe.

Az első tanulmány szerzője Szócs Péter Levente (*Az ákosi monostor és az Ákos nemzetség*), bemutatja a Szatmár megyéhez tartozó Ákos településen ma református templomként szolgáló, egykori bencés monostortemplomot. A román stílusú kéttornyú téglatemplom a 12. század második felében épült. A templomot többször fel kellett újítani, a legalaposabban a 19. század végén renoválták, amikor mai arculatát elnyerte. Legutóbb az elmúlt két évtizedben került sor felújítására. A szerzőnek a legutóbbi felújítást megelőzően lehetősége volt a

templom mellett és részben a belsejében régészeti kutatásokat végezni.

A település nevét adó és a monostortemplomot építtető Ákos nemzetség az Árpád-korban és azt követően is jelentősebb birtokokkal rendelkezett a térségben, valamint a szomszédos Bihar vármegyében. Később a nemzetség egyes ágai, Magyarország más részein is birtokosok.

Zsoldos Attila (*A Borsa-tartomány igazgatásának kérdései*) a 13–14. század fordulója körüli évtizedekben a Tiszántúl nagy részét ellenőrzése alatt tartó kiskirályok, Borsa Kopasz nádor és fivére, Beke, valamint rokonságuk tartománya igazgatásának problémáját mutatja be. Károly Róbert trónra lépése előtt és utána is még egy darabig, kiskirályok uralták Magyarország jó részét. Az uralkodónak hosszas erőfeszítések után sikerült megtörni a tartományurak, így a Borsák hatalmát is. A téma annyiban kapcsolódik a Szilágysághoz, hogy a Borsák birtoklása kiterjedt Kraszna és Középszolnok vármegyék jelentős részére is.

Hegyi Géza (*A Szilágyság birtokviszonyai a középkorban*) Engel Pál és mások példáját követve megpróbál a birtokviszonyok sokszor szövevényes és gyakran változó rendszerében követni egy vezérfonalat. Felhasználja a korabeli oklevelek és azokról készült forrásközlések sokaságát. Megállapítása szerint a 11–13. század között a Szilágyságban még igen jelentős királyi birtok az Árpád-kor végére lemorzsolódik, és az egyes birtokszerző előkelők (Borsák vagy Gutkeledek) mellett főleg egyfalu köznemesi birtokok találhatók a térségben. A 14. század első negyedében Károly király visszaszerzi

az egykori királyi birtokokat és várakat, sőt megerősíti a királyi váuradalmakat a térségben. Emellett még egyes középirtokosoknak sikerül gyarapítani nem túl nagy birtokaikat. A 14. század második felének érdekessége, hogy ekkor szereznek birtokot Szilágyban a később oly befolyásos és ismert Drágfi, Báthori, Jakcs, Bánfi és Csáki familiák. Ezzel párhuzamosan a királyi birtokok szinte teljesen elapadnak a század végére, legkésőbb a következő elejére. A 15. század végén a nevezett családok már a bárói rendbe emelkedve növelik birtokaikat és befolyásukat, miközben folyamatosan pörölnek és vitatkoznak egymással a térség fölötti vezető szerepért. A tanulmány következtetésében a szerző megállapítja, hogy a birtokok igazából nem jelentettek gazdáiknak kiemelkedő jövedelmet, mert az úrbériség alacsony hozadéka és az udvartartások magas költsége miatt nem lehettek jövedelmezőek. A csatolt *Függelékben* a szerző bemutatja a térség (Kraszna és Középszolnok vármegyék) 1341-es, 1446-os, valamint a végpontot jelző 1549-es évek nagyobb birtokosainak listáját.

C. Tóth Norbert (*Szász vajda utódainak felemelkedése és bukása*). A Máramarosból Moldvába majd onnan 1365 körül Magyarországra visszatérő Szász vajda fiainak a pályáját mutatja be. Ők lesznek a későbbi Balkfi és a sokkal ismertebb és befolyásosabb Drágfi család ősei. A vajdafiak első adományukat 1365-ben kapták Lajos királytól. Ezt később további adományok és tisztségek követték, amelyek nyomán a 15–16. században meghatározó szerepük lesz nemcsak a Szilágyországban, hanem a szomszédos Máramarosban is. A három vajdafi (Balk, Drág és Oláh János) a birtokadományok mellett főispáni tisztségeket szerzett, sőt még a székelyek ispánja tisztséget is betöltötte. A szerző még bemutatja a vajda leszármazottainak birtokait a 14. század elejéig, a Nyaláb vára és uradalma körüli bonyodalmakat, valamint a Balkfi és Drágfi családok elkülönülését. Az első rövidesen kihalt, az utóbbi közel két évszázadon át jelentős szerepet töltött be a Szilágyországban és országosan.

Horváth Richárd (*A békési Drágfiak és a királyi udvar kapcsolata a Hunyadiak korában*).

A Drágfi család jól helyezkedett az udvar körül Luxemburgi Zsigmond, I. Ulászló és Mátyás király korában egyaránt. De jól is házasodott, mert rokonságba került a térség két legfontosabb családjával, a somlyói Báthori és a kusalyi Jakcs familiával. S mivel e kapcsolatokat igen jól kihasználták, birtokaik nagysága és váraik száma jelentősen gyarapodott: míg a 14. század közepén még csak Kővár vára volt birtokukban három mezővárossal és valamivel több mint száz egész faluval vagy falurésszel, a 15. század végére, az akkor már vajdai tisztséget is betöltő Drágfi Bertalan három várat, két erődített kastélyt és több mint 200 falut birtokolt (teljesen vagy részben). Előbb az apa, Miklós szolgálta rendületlenül és eredményesen a királyokat, majd a fia Bertalan is, Mátyás fontos bizalmi embere, és ezeket a szolgálatokat az uralkodók viszonozták is adományokkal és tisztségekkel.

A kenyérmezei csatában is részt vevő Drágfi Bertalan nevéhez fűződik a család erdői rezidenciájának (várának) megépítése, valamint az sem elhanyagolható tényező, hogy még Mátyás életében az ő lányát adják István moldvai vajda fiához, ezzel is erősítve a magyar állam és a szövetséges Moldvai Fejedelemség viszonyát.

Neumann Tibor (*Drágfi Bertalan politikai szerepe II. Ulászló király idején*) az előző tanulmányban is fontos szerepet játszó Drágfi Bertalan báró karrierjét ismerteti a Mátyás halálát követő évtizedben, különös tekintettel az 1493–1498 közötti évekre, amikor, pályája csúcán, az erdélyi vajdai tisztséget is betöltötte. Az első másfél évben másodmagával viselte a vajdai címet, később egyedül. Karrierjében kiemelkedő mozzanat volt, hogy az ő vajdasága idejére esett II. Ulászló király erdélyi látogatása, melyet Drágfi szervezett meg és bonyolított le igencsak sikeresen. A látogatás célja egyebek mellett nemcsak országjárás, hanem az elmaradt királyi bevételek, hadiadók behajtásának a siettetése vagy tényleges kieszközlése volt. Ugyanakkor a király az erdélyi sereget is számba vette és egy részét az országból való távozásakor magával vitte.

Drágfi Bertalannak vajdaként számottevő jövedelme volt: 9000 aranyforint és 3000 forintnyi

só. Továbbá több vármegyének is ő volt a főispánja: Középszolnok és Kraszna vármegyéknek mondhatni már családi alapon régebről, mert itt voltak a jelentősebb birtokai, Szabolcs, Szatmár és Ugocsa vármegyéknek vajdai mivoltából fakadóan, hogy ezzel a török támadásnak kitett Erdélyt jelentősebb erőkkel védelmezhesse.

A király kíséretében Drágfí is elhagyta Erdélyt, és a következőkben főleg hadjáratokban jeleskedett, míg a vajdaság kormányzását helyettesére bízta. Időközben harmadszor is megnősült. Úgy a királyi szolgálata, mint a nősülése révén tovább növelte a birtokait.

Az erdélyi vajdai címről többször is le akart mondani, míg végül Ulászló 1498 nyarán tett eget e kérésnek. Úgy tudjuk, hogy Drágfí még három évet élt, utódaira pedig jelentős birtokokat és vagyont hagyott.

Weisz Boglárka (*A Szilágyság helye a középkori Magyar Királyság gazdasági életében*) a nevezett tájegység helyzetét pontosítja, hogy Szilágyság területén a két vármegye osztozott: Kraszna és Középszolnok. (Sőt ez utóbbi egy ideig még Külsőszolnoknak volt a része.) A Szilágyság hovatartozását illetően megoszlik a történészek véleménye, mert korábban inkább úgy tartották, hogy a két vármegye Erdélyhez, a vajdasághoz tartozott, de újabban inkább az a nézet jellemző, hogy az Alföldhöz.

A két középkori megye gazdaságtörténetét vizsgálni lehet a kamaraispánságok, majd kamarahaszna-ispánságok területi illetékessége függvényében is. A tájegység gazdaságát jelentős mértékben befolyásolták az itt átvezető kereskedelmi utak, amelyek az erdélyi só szállításának fontos útvonalai is voltak, valamint a vámszedőhelyek. Ez utóbbiak nem csupán komoly jövedelmi forrást jelentettek az államnak, illetve később azoknak, akik ezekből adományként részesedést kaptak, hanem elég sok iratanyag keletkezett közvetlenül vagy közvetve e kiváltságok és adományok kapcsán, amelyek egy része szerencsére fennmaradt.

A heti és éves vásárok rendszerének kialakulása, vásári kiváltságok megszerzése, a körülöttük folyó perek, a vásárok és sokadalmak

látogatottsága mind fontos elemei egy vidék gazdasági életének, melyeket a szerző igyekszik bemutatni. A tanulmányhoz csatolja a kelet-magyarországi kamarák 14. századi illetékességi térképvázlatát és a Szilágyság vásáros helyeinek a térképét is.

Pálmány Béla (*A Wesselényi család nógrádi gyökerei*) egyértelműen tisztázza az Erdélyben jelentős karriert befutó Wesselényi család származását. Az általa is jelzett források szerint a nógrádi köznemesi család neve a Losonc és Osgyán közötti Veselény településről származik, melyet a család birtokolt. Igaz, ugyan, hogy a 16. századi összeírásokban a helység már pusztaként (lakatlanként) szerepel, de az összeírásokban, sőt térképeken is rajta van még egészen a 18. század végéig.

A család tagjai már szerepelnek a 14. századi forrásokban, de igazi karriert a 16. században futnak be, amikor Wesselényi Ferenc 1582-ben bárói rangot kapott, és Báthory István fejedelmet Lengyelországban is hűségesen szolgálva megkapta Hadad várának birtokát Zsibóval és összesen 26 faluval együtt. Ő a család hadadi ágának az alapítója, még Lengyelországban halt meg, de utódai már Zsibón raktak fészket. Testvére, Miklós a család gyekői ágának alapítója előbb Ferdinánd királyt szolgálta, majd János Zsigmond hívévé szegődött, és erdélyi ítélőmesterként halt meg. Így lett a köznemesi rangú nógrádi családból neves erdélyi arisztokrata família. A szerző 2012-ben tett utazást az egykori pusztára Veselény helyén, és talált egy mindössze három lakott házból álló *Vișlan* települést.

Szász Anikó (*A hadadi Wesselényi család erdélyi birtokai a fejedelemség korában*) bemutatja, hogy a kusalyi Jakcs család férfiágának kihalása után 1584 márciusában a Báthory István fejedelmet és lengyel királyt hűségesen szolgáló Wesselényi Ferenc miként kapta meg adományként a hadadi uradalmat egy várral, két mezővárossal (Hadad és Zsibó), valamint 17 egész és 7 részbirtokkal. Wesselényi Ferenc ezeket, valamint a későbbi szerzeményeit végrendeletileg a családjára hagyta.

Két fia, István és Pál 1614-ben megosztotta az apai örökséget, Pál kapta az erdélyi örökséget. A Pál korai halála miatt fia, (II.) István érdekeit előbb gyámjai képviselik, majd nagykorúsága után ő maga. Tőle pedig Pál nevű fia örökölte a hadadi uradalmat. Voltak a családon belül birtokviták, és perek is, de a lengyelországi és hadadi birtokok megosztásáról szóló egyezséget többször is megújították. A családnak voltak még kisebb birtokai a fejedelemség területén, melyeket ugyancsak a Báthory családból való fejedelmek alatt kaptak, de ezek a hadadi birtokhoz képest nem voltak sem számottevőek, sem pedig tartósak.

Fejér Tamás (*A Wesselényi család iratóröksége és az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára*) mint a dolgozat címe is mutatja a Wesselényiek iratórökségéről számol be. Az erdélyi arisztokrata családok levéltárainak és iratainak kalandos sorsa a Wesselényi család anyagát sem kerülte el, de ennek ellenére a legnagyobbak mondható írott anyag maradt meg a Wesselényiek nyomán. Ennek legnagyobb része 1896-ban került báró Wesselényi Miklós jóvoltából az Erdélyi Múzeum-Egyesület keretében működő kolozsvári székhelyű Erdélyi

Nemzeti Múzeum Levéltárába. Az EME 1950-es felszámolása után a Kolozsvári Akadémiai Könyvtárhoz került az iratanyag, majd innen az Állami Levéltárhoz. Ebből az anyagból egy kisebb középkori állomány átkerült a Kolozsvári Egyetemi Könyvtár kéziratárába. A családi levéltár kisebb töredékei: a drági, a hadadi és a kolozsvári, valamint Kolozsváron a Református Kollégium levéltári anyagába keveredett családi iratok ugyancsak az Állami Levéltár kolozsvári fiókjánál találhatóak. A szerzőt idézve: „...megállapíthatjuk, hogy a Wesselényi család iratórökségének sem sikerült elkerülni az erdélyi családi levéltárak tipikusnak mondható hányatott sorsát... Ennek ellenére mind méreteit, mind forrásértékét tekintve az erdélyi régiség egyik legjelentősebb iratórökségének tekinthető.”

A kötet érdekes és hasznos olvasmány a szakemberek, de az érdeklődő olvasó számára is. Jó lenne, ha egyszer kézbe vehetnénk a kötetnek az újkorra vonatkozó folytatását, hisz a Szilágyság és a Wesselényi család kapcsolata a 18–19. században volt igazán meghatározó.

László László

Szövegbe zárt normaszegők

Jörg Rogge (szerk.): *Recounting Deviance. Forms and Practices of Presenting Divergent Behaviour in the Late Middle Ages and Early Modern Period. [transcript]*, Bielefeld 2016. (Mainz Historical Cultural Sciences, vol. 34) 208 old.

„Deviáns az, amit mások annak neveznek” – idézi Jörg Rogge bevezetőjében Howard S. Becker híres meghatározását, s e gondolat köré szerveződnek a kötetben található tanulmányok is. A [transcript] kiadó kultúrtörténeti sorozatában (Mainzer Historische Kulturwissenschaften) angol nyelven napvilágot látott kötet célja a klasszikus forrásközpontú kutatásoknak az újszerű módszerekkel és elméletekkel való ötvözése. A német és olasz történészek által jegyzett szövegek egy

2015-ös műhelyvita során elhangzott előadások bővített változatai. A szerzők krónikákban, útleírásokban, törvénykezési és inkvizíciós jegyzőkönyvekben fellelhető leírások alapján értekeznek a 15–18. századi nyugat-európai devianciáról, ennek társadalmi képzeteiről. A bevezető tanulmány kivételével mind a hét szöveg nagy mennyiségű, főként kiadatlan forrást dolgoz fel. Jörg Rogge indító gondolatai pedig (*Recounting Deviance. Forms and practices of presenting divergent behaviour in the*